

Vesna Leskošek

POMEMBNOST MEDINSTITUCIONALNEGA SODELOVANJA PRI OBRAVNAVI SPOLNIH ZLORAB

S spolno zlorabljenimi otroci se srečuje cela vrsta vladnih ali nevladnih organizacij, ki v obravnavo vstopajo različno. Otrok, najpogosteje deklica, lahko razkrije zlorabo različnim ustanovam, npr. anonimno po telefonu kateri od nevladnih organizacij, ki ponuja tako pomoč. To so v Ljubljani Otroški telefon, telefon Zate, Tom telefon. Druga možnost je poklicati Društvo za pomoč žrtvam spolnih zlorab. Nekatere od teh organizacij izvajajo tudi individualno pomoč, nobena od njih pa nima javnih pooblastil za ukrepanje. Za vse velja, da morajo spolno zlorabo prijaviti policiji, če imajo za to ustrezne podatke.

Druga vrsta ustanov so razne zdravstvene ali psihosocialne javne službe, ki pogosteje same odkrijejo spolno zlorabo, ne da bi deklica o tem jasno spregovorila. Taki primeri so vrtci, kjer se otrok na nevsakdanji način spolno vede ali se igra spolne igrice. Lahko je to zdravstveni dom, ki ob rednem pregledu otroka ugotovi analne ali genitalne poškodbe. Pogosto je to pedopsihiatrični oddelek otroške bolnice, kamor pripeljejo otroka zaradi posledic spolne zlorabe, kot so npr. bulimija, anoreksija, avtistično vedenje in drugo. Ena takih ustanov je tudi šola, ki opazi spremenjeno vedenje ali celo fizične znake spolnih zlorab.

Tretja vrsta ustanov so tiste, ki imajo javna pooblastila za ukrepanje. To so centri za socialno delo, ki v primer vstopijo tako, da ga odkrijejo sami ali pa jim ga javi katera od naštetih organizacij. Javno pooblastilo, ki ga ima center za socialno delo, je odvzem otroka in namestitev v nadomestno družino ali institucijo. Ponovno pa je treba poudariti, da imajo vse našete organizacije

dolžnost prijaviti spolno zlorabo na policijo in sodelovati v kazenskem postopku.

Četrta vrsta institucij sta policija in sodišče (tožilstvo in sodniki). To sta edini instituciji, ki lahko zares zavarujeta otroka pred nasilnežem, tudi tako, da ga odstranita. Če odločbo o odvzemu izda center za socialno delo, lahko v nadaljnjem postopku sodišče odloči drugače in je treba otroka vrniti v družino. To se pogosto zgodi tudi zato, ker so centri za socialno delo socialne službe brez ustreznih preiskovalnih spretnosti ali spretnosti nabiranja dokaznega gradiva.

Ob vseh teh vpletenih ustanovah je realnost spolno zlorabljenih, da ostanejo pogosto sami in se kljub razkritju spolna zloraba nadaljuje, kar je za žrtve usodnega pomena. Velika večina jih namreč razvije resnejše duševne motnje. Informacija, ki jo otroci ob neukrepanju institucij najpogosteje dobijo, je, da je to, kar se jim dogaja, prav, ali da so za dejanja sami krivi. V sistemu vpletenih ustanov se zatika na vseh ravneh. Najprej pri pojmovanju spolne zlorabe. Na deklarativni ravni velja, da je to kriminalno dejanje, ki je grozno ali gnusno in je za otroka travmatično. Ko pa preidemo na konkretno raven, je praksa ravnanja pogosto drugačna. Mnogim se zdi, da je to stvar družine, zato naj se v družini to tudi nekako uredi. Pogosto nastopi tudi razumevanje storilca, ali pa je storilec oseba z močjo, proti kateri se je težko boriti. Najslabše so vodeni tisti primeri, kjer storilec uživa družben ugled in razpolaga z večjo družbeno močjo.

Iskanje števil oz. statističnih podatkov o številu nam pove več dejstev v zvezi s

spolnimi zlorabami. Najprej to, da je številke skoraj nemogoče dobiti. Težko jih je prodobiti na sodiščih, še težje na centrih za socialno delo, kjer tovrstna statistika sploh ne obstaja. Zaradi take malomarnosti ne moremo dobiti podatka o javljenih primerih in prijavljenih na policijo. Primeri spolnih zlorab se skrivajo v družinskih problemih, motenih otrocih ali podobnih kategorijah. Nekaj številke lahko dobimo v nevladnih organizacijah, večinoma iz telefonskih klicev. Še največ podatkov lahko dobimo na policiji, kjer so primeri natančno vodeni.

Po številu končanih primerov vidimo, da je zaključenih le četrtnina. 63% izrečenih kazni je dolgih le do enega leta, čeprav člen o spolnem napadu otroka predvideva kazen od treh mesecev do osmih let. 14% izrečenih kazni je celo krajših od predvidenih. Trajanje spolnih zlorab iz zgornjih podatkov ni razvidno in ga podatki na uradu za statistiko ne ponujajo. Predvidevamo pa lahko, da so trajale v skladu s povprečjem, ki se giblje okoli štiri leta. Pogosto storilec zlorablja več otrok. Nerazumevanje teže tovrstnih dejanj je razvidno iz blagih izrečenih kazni, kar priznavajo tudi sodišča.

Za neuspešne obravnave spolnih zlorab krivijo razne organizacije ena drugo, kar se zlasti vidi na raznih srečanjih, seminarjih, medijskih dogodkih, ki jih je v zadnjem času kar nekaj. Poskušala bom opredeliti glavne težave pri obravnavi. Za njihovo bolj natančno opredelitev pa bi potrebovali analizo obravnave v posameznih organizacijah, ki bi omogočila začetek bolj sistematičnega načrtovanja dela s spolno zlorabljenimi. Problemi so naslednji:

- Večina organizacij njim znanih primerov ne prijavi na policijo, čeprav so to dolžni storiti. Sami pravijo, da ne prijavljajo zato, ker so policijske intervencije grobe, neuspešne in za otroka ogrožujoče.

- Nekatero organizacije ali posamezne strokovnjakinje in strokovnjaki ne prijavljajo, ker menijo, da je to družinski problem, ki se ga da rešiti z ustrezno družinsko obravnavo.

- Za večino javnih ustanov je to nov problem, s katerim se v zgodovini niso ukvarjali. O spolnih zlorabah se govori

zadnjih nekaj let, zato doktrine dela niso razvite, prav tako ne tehnike in metode. Zaradi neznanja in pomanjkanja ustreznih orodij ostanejo primeri spolnih zlorab pogosto v predalih pisarniških miz. Tako je zaradi popolne nepreglednosti nad primeri, pomanjkanja registrov zlorabljenih in dejstva, da je oškodovanec otrok, ki ne more uveljavljati svoje pravice do ustrezne obravnave, drugi pa nimajo interesa, da bi to storili namesto njega.

- Policija ima velike težave pri zbiranju dokaznega gradiva, zato so postopki dolgotrajni, pri tem pa je pogosto onemogočena psihosocialna ali terapijska obravnava otroka, saj intenzivno delo ni v prid preiskovalnim metodam. Tak odnos zaostrojuje medinstitucionalno obravnavo,

- Tožilstvo po prejeti kazenski ovadbi vpelje kazenski postopek, če oceni, da ovadba to omogoča. V času kazenskega postopka lahko odredi dodatno zbiranje dokazov ali izvedeniško mnenje, kar postopek podaljša tudi za več kot leto dni.

- Sodniki dobijo spis šele po večmesečnemu ali večletnemu predhodnemu delu. Zaradi prenatrpanosti z zadevami preteče od prijave do obravnave tudi nekaj let, ki pa so vsekakor v škodo žrtev. V tem času je lahko dokazno gradivo že zastarelo. Žrtev in storilec večinoma še vedno živita skupaj. Pogosto se zloraba nadaljuje, ali pa so maščevalni ukrepi zaradi prijave taki, da otroka ponovno viktimizirajo. Zaradi večletnih sistematičnih pritiskov otroci pogosto spremenijo izjave v prid storilcem.

- Če pa otroci še vztrajajo pri svoji prijavi, je le četrtnina primerov rešena z obsodbo storilca. Ostale tri četrtnine se končajo z oprostivjo, kar je za žrtev vsekakor najslabši možen izhod. Informacija, ki jo dobi, je, da storilcu nihče nič ne more, da je bilo to, kar se je dogajalo, normalno in v redu, saj je bil storilec oproščen, ali pa so bili sami krivi, saj jih nihče ne brani.

- Če se nam vendarle posreči izločiti otroka iz družine, ga nimamo kam namestiti, ker nimamo niti enega samega programa za spolno zlorabljene. Pogosto jih namestimo v rejniške družine, ki za delo z zlorabljenimi niso usposobljene, ali pa v zavode, ki temeljijo na ideji o motenosti

otrok in jih kot take tudi obravnavajo.

Našteti je le nekaj težav, ki jih lahko ugotovimo s površnim poznavanjem dogajanja. Prepričana sem, da je to mnogo kompleksnejše, toda možne rešitve so po drugi strani dosti bolj enostavne. Da bi jih lahko ugotovili, moramo spoznati prednosti in pomanjkljivosti vsakega člana sistema posebej. Neučinkovitost je namreč tudi v medsebojnem nezaupanju, ki izhaja iz pomanjkanja sposobnosti, da bi prepoznali svoje pomanjkljivosti in šibkosti. Od tod tudi nenehno obtoževanje drugih. Vse organizacije namreč natanko vedo, kaj bi morali storiti drugi, le redke pa so sposobne definirati lasten položaj.

Navedeni problemi pa kažejo še na nekaj drugega. Področje spolnih zlorab je dokončno postalo del vsakdana navedenih uradnih ustanov. Problemu se ne da več izogniti, ga ignorirati ali prepustiti nekomu drugemu. Nastala je potreba po resnem spopadanju s težavami in potreba po ustreznih rešitvah. Da bi bilo to mogoče, moramo najprej natanko vedeti, kje smo, kaj se zares dogaja, kakšne so značilnosti dela posameznih ustanov in kakšne so njihove potrebe. V ta namen sem v letu 1998/99 opravila raziskavo v Mestni občini Ljubljana z naslovom »Institucionalna obravnava spolno zlorabljenih v Ljubljani«, pri čemer sem imela tole delovno hipotezo:

Sistem reševanja problema spolnih zlorab je lahko učinkovit le takrat, ko vsak člen posebej prepozna svojo vlogo in naloge, si izgradi lastno doktrino, se strokovno usposobi in tako prepreči prevladovanje mitov in stereotipov o žrtvi in storilcu. Le takrat, ko so vsi člani strokovno avtonomni, z izgrajenimi lastnimi doktrinami in postopki, je mogoče učinkovito sodelovanje v prid žrtev oz. tistih, ki so preživeli spolne zlorabe. Prenašanje krivde in odgovornosti za nefunkcioniranje sistema na druge je le odraz neprepoznavanja svojih pomanjkljivosti.

V raziskavo sem vključila vse ustanove, ki se srečujejo s primeri spolnih zlorab in imajo za ukrepanje javna pooblastila. Taka ustanova ni le Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše, ki je vključen v raziskavo zato, ker je edina terapevtska in

svetovalna institucija. Vsaki ustanovi sem poslala najprej vprašalnik s splošnimi podatki in nato opravila še poglobljen strukturiran intervju. Rezultati raziskave so do določene mere potrdili hipotezo, v nekaterih delih pa tudi ovrgli. V tem članku bom objavila povzetke vprašalnikov in intervjujev ter zaključke, širši prikaz rezultatov raziskave pa bo objavljen v posebni publikaciji.

CENTRI ZA SOCIALNO DELO

VPRAŠALNIK

Število primerov zelo variira. Povsod, z izjemo CSD Vič, se kaže povečanje primerov v zadnjem letu (1998), kar lahko kaže tudi na vedno večjo občutljivost do zaznavanja teh primerov. Še zlasti je to vidno na CSD Moste, kjer je bilo v letu 1998 kar 9 primerov. Številke niso popolnoma točne, ker se ne pobirajo sistematično, temveč so jih za potrebe vprašalnika dobili tako, da so vprašali vsako delavko na CSD posebej, koliko primerov je imela. Nekatere niso odgovorile.

O zaključevanju primerov veljajo različna mnenja. Večinoma je primer zaključen, ko je končan upravni postopek, vendar to ne velja v primerih, ko gre samo za sum spolne zlorabe. Ti primeri veljajo za najtežje, saj sum obstaja, možnosti za poseg v družino pa ni veliko, še zlasti takrat, ko družina obravnava zavrne, ko se je postopek na sodišču končal z oprostilno sodbo, ali pa so na tožilstvu zavrnilo ovadbo, ker je bilo zbranih premalo dokazov za uvedbo postopka na sodišču. V teh primerih se morajo na centrih za socialno delo odločiti, kaj bodo storili v prihodnosti. Kljub končanim postopkom na sodišču ali policiji lahko sum spolne zlorabe še vedno ostane, malo pa je sredstev za vztrajanje pri postopku. Lažje je v primerih, kjer so postopki končani s sodbo na sodišču ali pa je zloraba tako očitna, da lahko umaknemo otroka že v začetku postopka. Ena od delavk trdi, da je primer končan šele takrat, ko otrok dobi tudi ustrezno terapevtsko pomoč.

Obstaja različna praksa, koliko ljudi znotraj CSD dela na tem področju. Ponekod so

primeri prepuščeni koordinatorki dela (te imajo povsod), ponekod se delo razdeli na večino delavk. Bolj so zadovoljni tam, kjer se delo razporedi, ker si nihče ne želi delati samo na področju spolnih zlorab. Za vse je to obremenjujoče delo. Ponekod delata dve delavki skupaj, drugje pa si razdelijo delo z različnimi člani družine, ki jo obravnavajo – eden dela z otrokom, drugi z mamo in tretji s storilcem, čeprav na večini CSD nihče ne dela s storilci. Večinoma zato, ker storilci sodelovanje odklanjajo.

Načini razdeljevanja primerov so različni. Ponekod je postopek znan (direktorica npr. razdeli primere po abecedi priimkov). Ponekod vse primere dobi koordinatorka in se nato posebej pogovarja z ostalimi za sodelovanje. Zgodi se lahko, da se primeri zato kopičijo koordinatorki, ki težko pridobi sodelovanje sodelavk. Boljši so sistemi, kjer se primeri po jasnih kriterijih porazdelijo med delavke. Nekateri predlagajo evidenco ali register obravnavanih spolnih zlorab, ki bi točno pokazal, koliko je primerov, v kateri fazi so, kaj je treba še storiti in kdaj je primer zaključen. Približek takemu registru imajo na dveh centrih.

Podpore imajo delavke po navadi toliko, kolikor si je vzamejo. Povsod lahko imajo supervizijo, če jo želijo, vendar morajo za to same poskrbeti.

Na večini centrov so z osebnim delom zadovoljni. Vidijo velike premike v zadnjem času, vedno bolj sodelujejo, vendar pa je še vedno veliko niš, ki bi jih bilo treba zapolniti. To so npr. smernice, kaj kdo dela, kakšne so odgovornosti, naloge, vloge in podobno. Nekateri to izražajo tako, da zahtevajo pravilnik, ki bi urejal medinstitucionalno sodelovanje. Nekateri so tudi nezadovoljni s pomanjkanjem znanja in spretnosti in različnih praks, zlasti v primerih, ko gre samo za sum, ki ni potrjen.

Kvalitete so zlasti v tiskem delu, delu v paru, razmejitvi nalog med institucijami, izoblikovanem modelu dela, jasnejši vlogi CSD, hitrem reagiranju, v podpori materi oz. nezlorablajočem staršu.

Pomanjkljivosti so v preveliki odgovornosti nosilcev, v nezadovoljivem zaključevanju primerov, v premalo definirani vlogi članic in članov strokovnega tima, v neza-

dostnem delu z nezlorablajočim staršem. Razporeditev primerov ne sme biti prepuščena sprejemni pisarni. Delo je treba razdeliti tako, da s posameznimi družinskimi člani delajo različni delavci.

Večinoma so na CSD zadovoljni z medinstitucionalnim delom in vidijo velike premike v zadnjem času. Pomanjkljivosti so v stalnem informiranju, plačilu, nepoznavanju vloge drugih institucij ali pa omejitve znotraj institucij, ki bi jih bilo treba odpraviti.

INTERVJUJI

Večina zaposlenih v CSD se s področjem ukvarja zadnjih nekaj let. Dodatno izobraževanje je realitetna ali družinska terapija (v izobraževanju ni bilo posebnih poudarkov na spolnih zlorabah), drugače pa znanja večinoma pridobivajo na seminarjih, kjer gre bolj za pridobivanje informacij in ne spretnosti. Nihče ne omenja posebnih treningov spretnosti. Na sploh velja, da je izobraževanja premalo, pozna se pomanjkanje specifične literature, tiste, ki je na voljo, pa strokovne delavke večinoma ne poznajo. Pomembno je vedeti, kako se izvaja prvi intervju, kakšno je delo z vsakim članom družine posebej, nestrinjanje pa nastane ob vprašanju, kdaj je mogoča družinska terapija. Večinsko mnenje je (kar opazimo pozneje tudi pri intervjujih), da je družinska terapija mogoča šele takrat, ko se lahko vsi prostovoljno odločijo zanjo, zlasti žrtev, in ko storilec jasno prepozna svoje dejanje in ga obžaluje. Torej tam, kjer je moč vseh udeleženih enaka. Brez teh osnovnih pogojev družinska terapija ni mogoča. V tem mnenju je prepoznati standard storitve, ki bi lahko veljal kot kriterij za ocenjevanje dobre prakse na tem področju.

Nekateri poudarijo pomembnost poznavanja zakonodaje, možnosti, ki jo daje, in upravni postopek v zvezi s tem. Tudi o tem vprašanju lahko zaznamo različne poglede. Nekateri menijo, da takrat, ko starši odklonijo obravnavo, vseeno pa obstaja sum o spolni zlorabi v družini, služba nima pravih možnosti za ukrepanje, drugi pa menijo, da ima CSD v zakonih podlago za ukrepanje

tudi v teh primerih. Da npr. 119. člen Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih omogoča jasen poseg v družino. Lahko ji npr. sodelovanje naložijo, zahtevajo, da se razgovorov udeležijo oz. jim naložijo različne obveznosti. Če jih ne izpolnijo, lahko sledi odvzem otroka, ki ga je treba zavarovati. Tudi v tem primeru so starši pozneje dolžni izpolnjevati obveznosti, ki so jim naložene. Tako mnenje poudarja tudi Karel Zupančič. Trdi, da imajo CSD podlago v zakonu za celo paletu ukrepov, ki jih lahko uporabijo, da prisilijo starše k sodelovanju. V tem smislu gre torej bolj za to, koliko delavci na centru te možnosti zares poznajo. Ni torej resnična trditev, da imajo na CSD malo možnosti za zaščito, ravno narobe. Možnosti obstajajo, postati pa morajo predmet razprave, na CSD jih morajo poznati, razviti morajo poti uresničevanja, pri tem pa morajo razviti tudi notranjo organizacijo, ki bo omogočala delitev kontrolne in podporne vloge. Na nekaterih centrih namreč že delijo delo na enem primeru med različne delavke.

Jasno je bilo izrečeno prepričanje, da je treba primere prijaviti na policijo, ni pa povsem jasno, kdaj naj se to zgodi, ali takoj, ali pa se morajo strokovnjaki v instituciji najprej sami prepričati, da gre res za zlorabo. Tak odnos je verjetno posledica preteklih izkušenj, ko policija sama še ni imela izdelanih poti obravnave in se je veliko primerov predolgo vleklo, otroci niso bili primerno obravnavani, premalo je bilo spretnosti pridobivanja dokazov. Danes se v veliko primerih pokaže, da tako stanje ne velja več. Nobenega dvoma torej ne bi smelo biti, da je treba takoj prijaviti primer zlorabe na policijo, kadar o tem obstaja sum. Navsezadnje je le policija tista, ki zna zbirati dokaze in lahko presodi, kdaj jih je dovolj za nadaljnji postopek. V psihosocialnih službah nimajo teh spretnosti.

V vseh ustanovah je jasno prepoznano, da je treba otroka najprej zavarovati, torej zagotoviti pogoje, da se bo spolna zloraba nehala. Otroku je treba zagotoviti varnost. Tako je stališče, ki pa se ne uresniči vedno. Ponekod traja nekaj časa, lahko tudi nekaj mesecev ali celo let, ko otrok še vedno živi skupaj s storilcem in je izpostavljen nevar-

nosti ponovne zlorabe. Taki so primeri, ko se postopek na sodišču vleče, ni pa ustreznih pogojev za odvzem otroka. Najpogosteje so to primeri, ko se drugi izmed staršev, najpogosteje mati, postavi na stran storilca in ne zavaruje otroka. In ravno tu najdemo v vseh odgovorih ključen moment za uspešno ali neuspešno voden primer. Vsem (tudi v drugih institucijah) se namreč zdi za zaščito otroka bistveno to, koliko je k temu zavezana mati zlorabljenega otroka (ko se zloraba dogaja v družini). Prepoznajo namreč, da je uspešen primer tisti, kjer se je mati takoj postavila na stran otroka in ga je zavarovala, neuspešen pa tisti, kjer mati tega ni storila. Ravno zato bi moralo biti delo usmerjeno zlasti v delo z materjo ali drugo bližnjo osebo, ki je za otroka pomembna. Poleg energije in dela, ki je sedaj usmerjeno v medinstitucionalno sodelovanje (kar je prav), bi moralo biti bistvo intervencije ravno delo s to pomembno osebo oz. materjo. To pa ni jasno prepoznano. Gre bolj za moralno obsojanje matere in izražanje jeze in začudenja, zakaj mati ne zavaruje otroka. Tak odnos zavira ali celo preprečuje možnosti, da bi mati zares stopila na stran otroka. Kot vemo iz literature, so matere v takih zakonih ravno tako vpete v krog zlorabe, ki ga kreira storilec. Tudi materam je težko prepoznati, kaj se zares dogaja. Namesto moraliziranja in obsojanja bi morala biti intervencija usmerjena zlasti v večanje razumevanja in krepitev moči matere, da bo lahko zavarovala otroka. Ena od delavk centra pravi, da na tem področju ne morejo delati tisti, ki nimajo razčiščenega lastnega odnosa do zlorab. Moraliziranje in obsojanje najbrž kaže ravno na to.

Kaže, da so medinstitucionalni timi že povsem običajen način dela na tem področju. Centri za socialno delo sprejemajo vlogo koordinatorjev tima, to mu priznavajo tudi drugi. Tudi timi na centrih niso več problem. Izraženo pa je prepričanje, da morajo imeti vsi v timu enakovredno vlogo, da ni hierarhije, zato ne sme priti do dodelitve nalog ali premeščanja odgovornosti. Na centrih še zlasti poudarjajo, da njihova koordinacijska vloga ne pomeni, da bodo prevzeli primer. Ne gre torej za dodeljevanje

dela ali odgovornosti. Gre za koordiniranje ukrepanja ob zaznanem primeru. Timi se morajo sestati hitro in ne smejo biti ovira za uspešno delo, temveč morajo uspešnost omogočati. Še vedno pa se pojavijo primeri, ko je treba prepričevati strokovnjake drugih institucij, da se tima udeležijo. Najpogosteje je tako v odnosu do zdravstvenih ustanov. Vsi bi morali biti voljni za sodelovanje, pripravljeni na odpiranje do drugih sistemov. Še enkrat je treba poudariti, da je današnja situacija veliko boljša in da se kritika o nesodelovanju nanaša bolj na izjeme. Danes se timov udeležujejo tudi iz tožilstva, kar prej ni bilo mogoče.

Odperti ostajata tudi področji dela s storilci in terapevtskega dela z otroki. Iz razgovora lahko vidimo, da nobena od delavk na CSD ne dela s storilci. To bi se lahko zgodilo le takrat, ko storilec prizna krivdo, takih primerov pa ni. Na vseh centrih skupaj se spomnijo le enega takega primera. Kljub temu, da storilec izzove močan moralen odnos, pa to ne bi smelo preprečevati konkretnega dela z njimi. V tujini so znane oblike dela s storilci, res pa je, da jih izvajajo zlasti moški. V celotnem sistemu pa sem naletela le na enega moškega, ki je delal s spolno zlorabljenimi, in sicer na policiji. Kolikor mi je znano, ponuja delo s storilci samo Društvo za nenasilno komunikacijo, kamor pridejo le tisti, ki to želijo in ki zanje vedo, kar pa je občutno premalo.

Prav tako nezadostno področje je terapevtsko delo z otroci in mladimi na CSD. Delavke same pravijo, da za tako delo niso usposobljene, ali pa menijo, da to ni več vloga CSD. Svojo vlogo vidijo le v izpeljavi upravnega postopka oz. tistega dela, ki ga narekujejo javna pooblastila. Večina jih meni, da je zaščita otroka le začetek, potem pa je potrebno svetovanje. Svetovanje naj bi bilo del centra, obstajajo pa različni predlogi, kako naj bi bilo izvajano. Večinoma velja, da se naj svetovalna in upravna funkcija med sabo ločita. V izvajanje svetovalnega ali terapevtskega dela z otrokom centri največkrat vključijo Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše. Nakazani sta bili tudi dve ideji, kako bi bilo delo ustrezneje opravljeno. Ena je, da bi ustanovili znotraj CSD poseben oddelek za zaščito

otrok, drugi pa, da bi v Ljubljani obstajala posebna služba za delo z zlorabljenimi in spolno zlorabljenimi otroci. Tako bi se izboljšalo oboje, medinstitucionalno sodelovanje in svetovalno terapevtska pomoč otroku ali pa delo z družino, kadar so njeni člani na to pripravljeni.

Izražena je bila tudi potreba po družinskem sodišču, kjer bi delali sodniki, ki so za področje specializirani, ga dobro poznajo. Taka sodišča bi odpravila mnoge pomanjkljivosti današnjega sistema, zlasti pa bi sodniki poznali podočje, imeli bi specifična znanja, ki so potrebna, postopki bi bili krajši, prevzeli bi odločanje o odvzemih otrok, ki ga ima kot svoje pooblastilo sedaj CSD. Velja mnenje, da je le sodišče tisto, ki lahko odloča o tako radikalnem posegu v pravice ljudi, kot je odvzem otroka in podobni ukrepi. O tem ne bi smel odločati upravni organ, ki za tako delo ni usposobljen, poleg tega pa gre za protislovje med vlogami, saj je upravni organ hkrati tudi izvajalec ukrepa, ki ga izreče. Torej izreče tisto, kar lahko izvede. To pa je v nasprotju z zahtevo po varstvu otroka. Družinska sodišča so torej tista, ki bi po mnenju skoraj vseh vnesla novo kvaliteto v delo na področju spolnih zlorab.

KRIZNI CENTER ZA MLADE

Krizni center deluje v okviru Centra za socialno delo Bežigrad. Nima nikakršnih javnih pooblastil za ukrepanje. Ponuja zavetje otrokom in mladim, kadar zbežijo od doma. V kratkem času bivanja (trije tedni), ko so mladi v centru nastanjeni, so na varnem in imajo priložnost povedati svoje zgodbe. Veliko je spolno zlorabljenih – polovica obravnavanih na vsej ljubljanskih centrih za socialno delo. Dobra stran organizacije je torej varno zavetje, za obravnavo spolnih zlorab pa je njena slaba stran kratkotrajnost bivanja. V treh tednih namreč ni mogoče narediti skoraj nič.

Nova kvaliteta pa je strokovna doktrina, ki jo promovira KC, in sicer krepitev žrtve, da sama postopa tako, kot meni, da je zanj dobro. Tak je tudi predlog, da bi si lahko žrtev sama izbrala terapevta in da bi ves

postopek ob prijavi tekel na istem mestu, tako da žrtvi ne bi bilo treba hoditi po različnih institucijah. Tak predlog je podoben tistemu o osrednji ljubljanski službi in je vreden premisleka. KC lahko deluje tudi kot neke vrste zagovornik ali zaupna oseba tistim, ki se pri njih odločijo spregovoriti o zlorabi. Koncept zagovorništva, ki se v našem prostoru razvija v zadnjem času, je civilno zagovorništvo. Pomeni pa dvoje, in sicer spremljanje žrtve in njeno zastopanje tam, kjer sama nima dovolj moči, da bi se zastopala, in pa krepitev moči žrtve same, da čimprej in v čimvečji meri začne sprejemati samostojne odločitve, da ima aktiven vpliv na to, kar se ji dogaja.

POLICIJA

Iz vprašalnika najprej prepoznamo veliko razliko v številu primerov med socialnimi službami in policijo. Nekaj razlike nastane, ker okraj, ki ga pokriva ljubljanska policija, zajema še Kamnik, Kočevje, Hrastnik, Ribnico in še nekaj krajev. Poleg tega ne gre samo za spolni napad na otroka, temveč tudi za posilstva in druge spolne delikte. Kljub temu pa je razlika tolikšna, da lahko kaže na neurejene statistike CSD ali pa da na CSD za večje število nikoli ne izvedo. Na policijo lahko pridejo žrtve same, ali pa primere prijavijo druge službe. Verjetno pa v teh primerih niso delovali multidisciplinarni timi, saj bi v njih sodelovali tudi delavci centrov, ki bi primer vsaj evidentirali, če ne že vanj tudi posegli.

Drugo dobro razvidno dejstvo je urejenost področja pri policiji. Povsem jasen je način dobivanja primerov, jasno je, kdaj se primer začne in kdaj konča. Vodja oddelka pozna primere in delo, ve, v kateri fazi so, ustrezen je nadzor nad delom kriminalistov. Da je delo policije na tem področju v zadnjih letih zelo napredovalo, pričajo tudi pogovori s strokovnjakinjami drugih institucij. Vse omenjajo dobro sodelovanje s policijo. Pripombe se nanašajo le na to, da ni povratnih informacij, ali na napačno pričakovanje policije, da v času preiskave psihosocialne službe ne bodo delale z določenimi člani družine, kar se je izkazalo v

nekaterih posameznih primerih.

Vendar so to bolj nesporazumi kot sistemska napaka. Velika olajšava za dobro delo policije je tudi to, da so vsi kriminalisti v isti hiši, celo v istih pisarnah. Vsak dan je mogoč kontakt ali razgovor o primeru, če je treba. V nasprotju s tem so ljudje na CSD razpršeni, ni medsebojne povezanosti, zato je tudi podpora v konkretnih primerih pomanjkljiva.

Edina kritika, ki jo v vprašalniku poudarja policija, je prepozno prijavljanje primerov, ko so lahko zaradi različnih okoliščin sledi že zabrisane. To je resen očitek, ki ima posledice prevsem za žrtev zlorabe in deluje v prid storilcu.

INTERVJUJI

Podobno kot na CSD tudi policija nima specializiranega oddelka za zlorabe in spolne zlorabe. Poleg tega delajo še z drugimi področji, ki se tičejo otrok in mladostnikov. Na oddelku delajo tisti, ki si to sami izberejo, morajo pa biti do področja dovolj občutljivi. Podobno velja tudi za ostale službe. Večina jih trdi, da se moraš za delo na tem področju sam odločiti in vanj ne smeš biti potisnjen. Pomembno je, da lahko žrtev izbira med moškimi ali žensko in da je taka izbira za oddelek normalna.

Velik poudarek je na izobraževanju, ki ga policija organizira tudi za druge službe. Seminarji potekajo v Gotenici in kot lahko vidimo tudi iz drugih intervjujev, se jih udeležuje velika večina institucij, z izjemo zdravstva. Manjka pa skrb za psihohigieno samih delavcev. Premalo imajo priložnosti govoriti o sebi in o posledicah, ki jih ima toliko let dela na tem področju.

Tudi za policijo je kriterij dobro opravljenega dela dejanska zaščita žrtve in obsodilna sodba za storilca. Sami menijo, da dobi žrtev premalo svetovalne ali terapevtske pomoči, kar bi lahko bila tudi kritika zunanjih institucij. Povedo, da se žrtve k njim vračajo tudi na svetovalne razgovore, ki jih sami ne morejo izvajati, saj za to delo niso usposobljeni. Ovira za doseganje dobre prakse je zlasti nesodelovanje drugega, nezlorabljaljočega starša (kar je problem tudi za druge

institucije), ker se ob takem nesodelovanju rado zgodi, da žrtev čez čas zanika zlorabo, kar je posledica pritiskov okolja. Tukaj se pokaže pomembnost sodelovanja med institucijami, saj so pri delu na primeru v soodvisnosti. Dobro delo psihosocialnih služb npr. z materjo se pozna tudi v lažjem zbiranju dokazov na policiji. In narobe, odstranitev storilca v pripor in hitro delo policije omogočata uspešno zaščito žrtve. V sodelovanju bi torej moralo biti v ospredju to zavedanje o medsebojni odvisnosti služb.

Druga ovira je zbiranje dokaznega gradiva. Zlorabo je namreč težko dokazati, kadar ni materialnih dokazov, ko gre le za izpoved žrtve, čeprav kriminalist tudi pove, da žrtev včasih zlorabo opiše na način, ki je povsem nedvoumen. Iz opisa je jasno, da to ni moglo nastati v glavi otroka. V primerih, ko ni materialnih dokazov, izpoved pa ni povsem nedvoumna, v delo na tožilstvu vključijo izvedenca. Spolne zlorabe imajo zastaralni rok, ki se zdi zelo kratek – 10 let. Če se npr. zloraba zgodi pri 6. letih starosti, potem pri 16. že zastara. To pa je običajna starost, ko se pojavijo spomini in se lahko mladostnice same odločijo, da o tem spregovorijo. V nekaterih državah taki delikti ne zastarajo oz. imajo občutno daljši zastaralni rok, kar bi bilo treba vpeljati tudi pri nas.

Policija prepoznava pri sebi velik napredek pri zbiranju dokazov, ki je ključno delo policije na tem področju. Prav tako prepoznava napredek na tožilstvu, kjer lahko na sodišču dokažejo spolno zlorabo tudi takrat, ko ni materialnih dokazov, in je storilec obsojen. Pozna se tudi napredek pri izrekanju dolžine kazni. Te so sedaj dosti višje, kot so bile še pred letom.

Postopki na policiji potekajo različno dolgo, nekako do mesec. Najdaljši so takrat, ko težko zbirajo dokaze, in takrat, ko so pri delu odvisni od drugih institucij. Te pa pogosto ne reagirajo hitro. Upravni roki za dokončanje zadeve ne obstajajo, so pa to prioritetni primeri na oddelku. Eden od očitkov policiji je bil tudi, da ni povratnih informacij, kaj se s primerom dogaja, kar včasih spravlja druge institucije v stisko. Ker na CSD ne vedo, kaj se dogaja, se težko

odločajo, kako bodo ukrepali. Še zlasti je to pomembno za institucije, kjer se otrok zadržuje dalj časa, kot so vrtci ali šole. Z otrokom so stalno, ne vedo pa, ali je ta zaščiten ali ni, kaj se dogaja s storilcem. Najlažji primeri so tisti, kjer dokaze zberejo hitro in neovirano, najtežji pa tisti, kjer je otrok še majhen, ne more verbalizirati in gre za pomanjkanje materialnih dokazov.

Novost so pogovori, ki jih z žrtvijo opravijo skupaj s strokovnjakinjo iz ene od psihosocialnih služb, najpogosteje s Svetovalnega centra. Ti pogovori ponavadi ne potekajo na policiji in se posnamejo s kamero. Tak posnetek lahko na sodišču velja tudi kot dokaz in otroku ni treba pričati, vendar je to odvisno od sodnika. To je velik napredek, ki pa je verjetno bolj značilen za delo v Ljubljani kot v drugih krajih po državi. Tako je z otrokom opravljen samo en pogovor.

Tudi na policiji opažajo izboljšanje dela na tem področju, zato kakšnih velikih pripomb na delo drugih nimajo. Menijo pa, da druge institucije, zlasti CSD, delajo prepočasi, da se ne odzovejo vedno dobro na sodelovanje, ga ob nepravilnih trenutkih zavrnejo, jih včasih na samem začetku ne povabijo na timsko obravnavo, začnejo delati z družino in tako omogočijo storilcu, da prikrije dejanje, odstrani dokaze, si zgradi obrambo. Delavci na CSD so po zakonu obvezani prijavljati primere in tukaj nimajo možnosti izbire, tako se je že zgodilo, da so na policiji podali ovadbo proti delavki na CSD, ki primera ni prijavila. Nekateri se skrivajo za Zakonom o varovanju osebnih podatkov, posledica pa je nesodelovanje.

Znotraj svoje ustanove so v zadnjih letih naredili nekaj sprememb. Danes poudarjajo zlasti izobraževanje.

SVETOVALNI CENTER

Ni statistike, ker je sistem beleženja storitev kompliciran, vendar same delavke pravijo, da imajo potrebo po drugačni evidenci, ki pa se je zaradi preobremenjenosti ne morejo lotiti.

Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše je specifična ustanova, ki je svoje

mesto v sistemu pridobila zlasti kot svetovalna in terapevtska institucija, ki jo kot tako prepoznajo skoraj vse ostale organizacije, vpete v mrežo dela s spolno zlorabljenimi. Dolga leta so bili namreč skoraj edini, ki so imeli dovolj znanja in spretnosti, da so jih pričeli ostali prepoznavati kot referenčne na tem področju. Kot izvedenci delajo na sodišču, policija jih potrebuje, kadar gre za strokovne ocene ali spretnosti vodenja razgovora, centri za socialno delo tja pošiljajo otroke v svetovanje ali terapijo, z njimi sodeluje tudi tožilstvo in sodišče.

Krepi pa se njihova vloga na področju izvedenstva. Same delavke SC prepoznajo, da se zaradi vedno večje usposobljenosti ostalih njihova vloga v zadnjem času nekoliko zmanjšuje. Zlasti pri sklicevanju timov in medinstitucionalnem sodelovanju vlogo koordinatorja počasi prevzema CSD. Zelo pomembna je njihova svetovalna in terapevtska vloga, ki pa je tolikšna, da jo sami težko zmorejo. Primere naročajo na več kot mesec razlike med obiski. To je tudi največji očitak ostalih v sistemu. V času obravnave v SC se drugje svetovalno delo nekoliko pretrga, saj ni dobro, da se v to delo vpleta več institucij hkrati. Ker pa je naročanje v SC tako redko, ostaneta otrok in mati brez ustrezne obravnave. Za učinkovito delo bi bilo treba zato povsem spremeniti način dela znotraj SC ali pričeti razmišljati o drugih rešitvah. Iz obeh intervjujev pa je očitno, da je to v sedanji situaciji skoraj nemogoče. Način financiranja je tak, da zahteva kvantiteto, plačani so namreč po storitvah. Dejstvo, ki situacijo še poslabša, pa je, da za večino storitev pri spolnih zlorabah, kot so timsko delo, prisotnost v drugih institucijah, medinstitucionalno sodelovanje in podobno, delavke niso plačane. Razumeti jih je torej prej kot prostovoljno delo, kot pa delo znotraj delovnega časa. Za otroka ima seveda tako stanje slabe posledice in tega se zavedajo vsi.

Prednost v obravnavi, ki jo ima SC, je tudi ta, da njihovo delo ni odvisno od upravnega dela, niso zavezani javnim pooblastilom in tudi niso obvezani intervenirati. Svoje delo lahko povsem posvetijo zaščiti žrtve. Taka je tudi njihova doktrina. SC se ne ukvarja z delom s storilci ali z

družinsko terapijo, čeprav to prepoznajo kot problem. Stališče ene od delavk je, da je družinska terapija mogoča šele takrat, ko vsi razpolagajo z isto mero moči, do takrat pa je treba dajati žrtvi vso potrebno podporo.

Jasno je prepoznana tudi pomembnost dela dela z materjo (nezlorabljačim staršem). Od intenzivnosti tega je odvisno tudi znikanje zlorabe v nadaljnjem postopku. Predlagajo, da se vloge razdelijo tako, da z otrokom delajo oni, delo z materjo pa prevzame CSD, kadar je to potrebno ali racionalno.

Poleg svetovalne vloge je pomembna tudi njihova izobraževalna vloga. Izobraževanja so vedno dobro obiskana, s predavanj so prešli na bolj ustrezen način dela v delavnicah, kjer lahko udeleženske in udeleženci pridobijo znanje in spretnosti. Izdali so zloženko in prevod knjige o spolnih zlorabah. Treba je razmisliti o tem delu v prihodnosti. Glede na to, da se število prijavljenih zlorab povečuje, lahko predvidevamo, da se bo moralo vse več strokovnih delavk in delavcev ustrezno izobraziti.

Tretja pomembna vloga je izvedenska. Obe delavki izražata veliko odgovornost, ki jo s sabo prinese izvedenska vloga, saj je za poročilom vedno konkretna življenjska usoda otroka, na katerega se poročilo veže. Osnovno izhodišče pri pisanju mnenj je, da bi otrok utrpel čim manjše posledice postopkov, da bi bil varen. Pri pisanju izhajata iz trdnega prepričanja, da otrok nikoli ne more biti kriv za zlorabo, da je ne spodbuja s svojim obnašanjem in da je zanjo povsem odgovoren storilec.

Podobna vloga izvedenstva je tudi pričanje na sodišču. To vidijo kot priložnost, da dodatno pojasnijo zlorabo, da je njihovo pojasnilo v korist žrtve ter da s svojim znanjem pomagajo pri obravnavi. Podobno je tudi prepričanje vedno več delavk na CSD. Še pred leti so se zelo upirale pričanju na sodišču. Poglavitni argument je bil, da so tam soočeni s storilcem, kar onemogoča učinkovito delo, poleg tega pa jih spravlja v nevaren položaj. Današnje mnenje je popolnoma drugačno. Pričanje je prednost, ki mora prinesiti korist zlasti žrtvi.

Podobno kot prej tudi v tej ustanovi

opažajo velik napredek v medsebojnem sodelovanju. Opažajo, da institucije vedno bolj vedo, kaj je njihova vloga in naloga, kakšne so doktrine. Vendar je stanje še daleč od idealnega, saj je še vedno bolj odvisno od posameznikov, ki so v institucijah zaposleni, kot pa da bi bila to sistemska značilnost. Nekateri delajo dobro, drugi ne. Predvsem se to pokaže pri zahtevnejših primerih. Ko npr. starši odklanjajo sodelovanje, ko je otrok še majhen, ko obstaja sum, ki ni potrjen, in podobno. Tako opažajo določeno negotovost pri postopanju in sodelovanju s strani zdravstvenih ustanov. Vidijo večje možnosti za vključevanje patronažne službe. Vidijo tudi razlike med tistimi CSD, kjer so ljudje lahko sami izbrali področje spolnih zlorab kot svoje področje dela, in med tistimi, kjer so bili delavci obvezani prevzeti to delo. Za dobro delo na tem področju se je treba namreč zanj prostovoljno odločiti, ker je delo naporno, povezano z lastnimi občutki in čustvi in v tem smislu obremenjujoče. Prav tako še ni razvitih postopkov med institucijami in znotraj institucij sami. Ni strategije.

Same delavke SC se zavedajo nezmožnosti, ki jih povzroča njihova organizacija dela, nimajo pa občutka, da lahko to prakso spremenijo. Drugače bi bilo, če bi bile razbremenjene drugega dela, ali pa bi se znotraj hiše še kdo odločil za delo na spolnih zlorabah. Zaradi pomanjkanja sredstev tudi izgubljajo dobre in usposobljene sodelavke, ki bi želele delati na tem področju. Svojo vlogo vidijo tudi v mentorstvu in superviziji.

TOŽILSTVO

VPRAŠALNIK

Najočitnejši je porast števila zadev v letu 1998 v primerjavi s prejšnjimi leti, še zlasti z letom 1995. Opazen je tudi porast priporov pri 183. členu KZ, ki govori o spolnem napadu na otroka, člen 182 se nanaša na spolno zlorabo slabotne osebe, člen 184 pa govori o kršitvi spolne nedotakljivosti z zlorabo položaja. Vendar je opazna tudi velika razlika med ovadbami in obsodbami. Tako

je bilo v letu 1998 35 ovadb, sodb pa le 6; v letu 1995 je bilo ovadb 12, sodbe pa nobene. V vseh letih skupaj je bilo podanih 122 ovadb, sodb pa je bilo 14. Dobra desetina torej.

Tako kot v vseh prejšnjih ustanovah tudi tukaj oddelek tožilcev dela na celotnem mladoletniškem področju in ni specializiran na področje spolnih zlorab. So se pa vsi izobraževali na tem področju in imajo redne sestanke, na katerih je tema tudi spolna zloraba. Pogovarjajo se redno tudi o izidu postopkov.

Kritika lastnega dela se nanaša predvsem na predolgo dobo, ki preteče od odkritja zlorabe do postopka na sodišču, in to kljub temu, da se zadeve spolnih zlorab obravnavajo prednostno. Prednost vidijo zlasti v tem, da so si tožilci sami izbrali področje, kar zagotavlja večjo kvaliteto dela. Zadnja tri leta ocenjujejo kot tista, ko so se zgodili največji premiki na bolje. V tem obdobju se je pričelo krepiti sodelovanje z zunanjimi službami, sodelujejo v kriznih timih, več je izobraževanja znotraj oddelka, mislijo pa, da se premalo dogaja po podaji kazenske ovadbe.

INTERVJU

Občutno je povečan porast ovadb v zadnjih letih. Iz tega razloga se je tudi povečala potreba po izobraževanju, saj primeri postajajo vedno zahtevnejši. Delo tožilcev v procesu na sodišču je težko, saj so vedno bolj spretni tudi zagovorniki obdolžencev. Nov zakon sicer vpeljuje novosti, ki vaujejo žrtve do 15. leta starosti, s tem da jim ni treba pričati pred storilcem na glavni obravnavi. Tožilci se zavedajo, da lahko zlorabo dokažejo le, če imajo o tem nasploh dovolj široko znanje, zato tudi tako velik poudarek na izobraževanju. Na podobno zavedanje smo naleteli že na policiji, kjer prav tako vedo, da je izobraževanje tisto, ki jim pomaga h kvaliteti.

Če želijo imeti popolno sliko o dogajanju v konkretnem primeru, kar je potrebno za oblikovanje obtožbe, morajo dobro sodelovati z zunanjimi institucijami. Tudi to je novost zadnjih let. Sodelujejo že v pred-

kazenskem postopku, hodijo na krizne tme, kjer pripomorejo k temu, da obravnavate teče teko, da je obtožba možna. Povedo, kdaj je dovolj dokazov oz. sumov, da se lahko vložijo kazenska ovadba.

Tudi tožilstvo prepoznava pomembnost nezlorabljalnega starša v postopku, ponavadi mame. Če je namreč mati povsem na strani otroka, potem ta zlorabe na sodišču ne zanika in ima stalno oporo v materi, je na neki način varen. Če pa mati ni pripravljena stopiti povsem na stran otroka, je postopek zelo težak in pogosto neuspešen. Zgodilo se je že, da je tožilka zlorabo dokazala kljub temu, da jo je v postopku na sodišču žrtev sprva zanikala.

Čeprav dobivajo posnete pogovore na video kasetah, se ne odločajo zanje kot dokazno gradivo. Pravijo, da niso uporabne za nadaljnji postopek. Žrtev mora biti pri njih še enkrat zaslišana. Ni pa zaslediti iz povedanega, kaj je bilo s kasetami narobe in kako bi morale biti posnete, da bi zadostile potrebam tožilstva. Najbrž je tukaj mogoče večje sodelovanje in večje zaupanje ali celo oblikovanje skupnega razgovora z otrokom. Pri zaslišanju manjših otrok jim pomagajo strokovnjaki drugih institucij, največkrat Svetovalnega centra.

Tudi v tej fazi je težko govoriti o lažjih ali težjih primerih. Najlažji so tisti, kjer je priznanje in so dokazi, najtežje pa je pri majhnih otrocih, ki še ne morejo natančno izraziti in opisati dogajanja, pa tudi takrat, ko žrtev zlorabo zanika in nima opore v družini. Težko je tudi takrat, ko predhodno delo ni bilo zadovoljivo opravljeno, ko je policija poslala ovadbo s premalo dokaznega materiala, ko so socialna poročila slabo napisana in iz njih dinamika v družini ni prepoznana. Potrebna so tudi kvalitetna izvedeniška mnenja.

Tožilci so pri delu povsem samostojni, vsak zase presoja, kdaj bo dal obtožni predlog in kdaj bo ovadbo zavrnil. Podoben odgovor smo dobili tudi na policiji. Da pa gre za podobne kriterije med vsemi tožilci na oddelku, zagotavljajo s tem, da imajo skupna izobraževanja, redne notranje sestanke in pogovore ob posameznih primerih.

O notranjih spremembah ne razmišljajo, razen o tem, da bi delo oddelka razširili še

na pretepane ženske oz. na kazniva dejanja, kjer so žrtve ženske in otroci. O medinstitucionalnem sodelovanju menijo, da je v zadnjih letih veliko boljše, kot je bilo prej. Pri tem opozarjajo na institut privilegirane priče, kar pomeni, da socialna delavka, ki obravnava družino in ji otrok zaupa zlorabo, o tem ne more pričati na sodišču. Še zlasti težko je, če otrok zlorabo zanika. Vendar je to dejstvo, ki ga ne moremo preprečiti. Otrok pač pove tistemu, ki mu lahko zaupa. Nekaj več kritike se nanaša na organizacijo dela na sodišču. Tožilstvo meni, da bi morali biti sodniki specializirani za področje dela na spolnih zlorabah. To bi bilo mogoče že sedaj, ker sodni red to dopušča. Sicer bi bilo v idealu najbolje, če bi imeli družinska sodišča, vendar nič ne kaže, da bi sodišče razmišljalo o tem. Zato bi lahko nekatere spremembe vpeljali že sedaj.

Pomisliki se nanašajo tudi na odvetnike. Ti bi morali zastopanje v primerih spolnih zlorab sami izbirati in se za to delo tudi usposobiti. Sedaj se dogaja, da nimajo niti toliko interesa, da bi se dobro pogovorili s klientom, npr. otrokom. Zastavlja se vprašanje, koliko lahko potem otroka zares zastopajo. Podoben pomislek imajo tudi na Svetovalnem centru. Vendar tega ne smemo razumeti kot argument proti zagovornikom, temveč le kot korak naprej v razmišljanju. Zagovornike sedaj zakon določa kot obvezne, zato morajo biti zagovorniki za delo izobraženi in zainteresirani.

SODIŠČE

Na sodišču nisem mogla opraviti intervjuja, ker nihče od sodnic in sodnikov ni želel odgovarjati na vprašanja. Pridobila pa sem odgovore na nekoliko razširjen vprašalnik. Dobila sem tudi vpogled v tri sodne spise in lahko sem bila navzoča na glavni obravnavi. Na žalost sta bili obe obravnavi prekinjeni, ker ni bilo zagovornika oz. obtoženca, sodni spisi pa niso dali odgovorov na vprašanja. Tako je edina podlaga za analizo izpolnjen vprašalnik. Zaradi močne hierarhične strukture sodišča sem porabila kar nekaj časa, da sem razvozljala, kam se moram najprej obrniti in koliko dovoljenj

moram pridobiti, da pridem do ustreznih podatkov. V vseh prejšnjih institucijah s tem nisem imela nikakršnih problemov. Tudi s policijo ne, čeprav je bilo še pred kratkim težko priti do kakršnih koli podatkov. Tak zaprt sistem lahko streže različnim ciljem. Eden je vsekakor zaščita sodnikov pred javnostjo, saj je njihovo delo izpostavljeno nenehnemu nadzoru in kritikam, pa tudi nevarnostim. V tem smislu je vsako zaščito razumeti kot dobro, saj zagotavlja občutek varnosti, s tem pa verjetno povečuje možnost za dobro delo. Zaprtost pa lahko razumemo tudi kot ustvarjanje notranjega sveta, ki je zunanemu svetu neznan. V javnost ne more priti niti tisto, kar bi rabilo kot pozitivna podoba sodišča. Kar na videz osvobaja (zaščita pred javnostjo), po drugi strani omejuje (nemožnost javnega nastopanja, sodelovanja, konstruktivnih konfliktov ali kritik).

Nič čudnega torej, da sodišče ne razmišlja o reorganizaciji kljub pričakovanjem vseh, ki sestavljajo sistem na področju spolnih zlorab. Kljub neučinkovitosti, dolgim postopkom, ki so za žrtev travmatizirajoči, če že ne zlorablajoči. Nič čudnega, da na sodišču do sedaj še niso imeli izobraževanja na področju spolnih zlorab in da o tem nimajo nikakršne dodatne izobrazbe. Nič nimajo povedati tudi o medinstitucionalnem sodelovanju. Seveda ne gre za kritiziranje ostalih, gre za prepoznavanje napak, ki sedaj zavirajo sodelovanje, njihova odprava pa bi pomenila večjo kvaliteto za žrtev zlorab. Tako so to vprašanje razumeli tudi ostali.

Zanimivo bi bilo s sodniki o tem govoriti, raziskati izhodišča, na katera se opirajo odločitve o sodbi, vendar to v tem primeru ni mogoče. Zanimivo bi se bilo npr. pogovarjati o tem, kaj pomeni stavek iz vprašalnika: »Vloga žrtve npr. pri spodbujanju storilca k storitvi kaznivega dejanja, iskanje stikov z njim itd. bi lahko v določeni primerih, odvisno od posamezne zadeve, lahko bila olajševalna okoliščina pri odmeri kazni storilcu.« Ali gre za močan stereotip ali predsodek, iz zapisa ni razvidno. Vemo namreč, da žrtve nikoli ne spodbujajo storilcev k dejanju, gre le za storilčevo interpretacijo obnašanja. Strokovnjakinja

svetovalnega centra pravi, da se lahko otroci obnašajo na način, ki bi ga kdo lahko opisal kot seksualnega, vendar se otroci tako ne obnašajo zato, ker bi odraslega vabili k spolnosti, temveč je to del njihovega normalnega obnašanja, ki si ga večina odraslih tako tudi interpretira. Gre torej za zavedanje, da so edini odgovorni za zlorabo odrasli storilci in v nobenem primeru žrtev. Če tako interpretiramo, potem »spodbujanje ali iskanje stikov s storilcem« nikakor ne more biti olajševalna okoliščina, ravno narobe.

UGOTOVITVE

Rezultati raziskave so pokazali velik napredek v institucionalni obravnavi spolno zlorabljenih otrok v Ljubljani. Ta ugotovitev je pomembna zlasti zato, ker se je pokazalo, da se praksa spreminja hitreje kot podoba o njej. Institucije so prisiljene nenehno spreminjati svoje načine dela, še posebno takrat, ko so v medsebojni odvisnosti. In nedvomno se je pokazalo, da je v primerih spolnih zlorab tako.

Zelo težko je verjeti, da lahko primer obleži v predalih delavk in delavcev v službah, ki so dolžne intervenirati. To so zlasti Centri za socialno delo, policija, tožilstvo in sodišče. Medsebojna odvisnost ustanov je tolikšna, da jih sodelovanje sili v spoštovanje dogovorjenega. Blizu inerventnim službam je še Svetovalni center, ki deluje kot terapevtski in svetovalni center in je pogosto navzoč v primerih, ki jih pokrivajo omenjene javne službe. Zelo pomembne so tudi tiste ustanove, ki sicer niso ne terapevtske in ne intervencijske, se pa srečujejo z otroki redno oz. vsakodnevno. To so zdravstveni domovi, osnovne šole in vrtci in jih v ta zapis nisem vključila, čeprav so zajete v raziskavo. Vse našteje ustanove sestavljajo krog institucij, ki so osnova za učinkovito reševanje primerov. Rezultati so pokazali, da različno razumejo učinkovitost. Nekateri vidijo konec svoje vloge takrat, ko je opravljen upravni del postopka. Ta je dobro utečen. Medinstitucionalni timi delujejo, koordinatorska vloga CSD je sprejeta, povsod imajo tudi osebo, katere ime je

znano, prijave niso več problem, čeprav nekateri v posameznih primerih še vedno omahujejo in se težko odločajo za prijavo. Toda če je bila v preteklosti večina primerov taka, da so omahovali s prijavo, so danes taki primeri prej izjema kot pravilo. Omahujejo zlasti tam, kjer v hiši ni ustreznih dogovorov o postopanju v primeru spolnih zlorab. Neprijavljanje namreč pomeni tudi izogibanje ukrepanju. Če zadeve ne prijavimo, ni treba sklicati timskega sestanka, in če ni tega, lahko povsem sami razpolagamo z informacijo o zlorabi. To pa lahko počnemo tudi tako, da ne interveniramo. Takoj pa, ko primer prijavimo, se samodejno začne vsa procedura, ki nas prisili k resnemu in odgovornemu delu.

Drugi strokovnjaki razumejo učinkovitost tako, da mora otrok poleg zaščite prejeti tudi ustrezno svetovalno ali terapevtsko pomoč. Pri tem pa delujoči sistem ni več tako učinkovit. Na pedopsihiatričnem oddelku je namreč malo primerov, saj jih oddelk veliko tudi ne prenese. Svetovalni center pa je zaradi svoje osrednje vloge prenatrpan s primeri in notranja organizacija in način financiranja onemogočata ustrezno organizacijo. Dogaja se, da so zato otroci prerediti na vrsti za svetovanje in kljub obiskom ne dobijo ustrezne podpore za reševanje svojih travm.

Kot sem že napisala, so multidisciplinarni ali medinstitucionalni oz. krizni timi (tako so jih poimenovala sogovornice) že povsem utečeni. Še vedno pa pri nekaterih ostaja občutek, da gre za prelaganje odgovornosti, sumničenje, da naloge niso izpeljane, kot bi morale biti, da ne gre za enakomerno prevzemanje bremen. Nekateri tudi niso zadovoljni (npr. šole), ker se ne čutijo enakovredne partnerje, tja pridejo samo zato, da dajo informacije, potem pa so iz kroga nekako izključeni. To še zlasti občutijo takrat, ko bi morali dobiti podporo za svoje vsakodnevno delo z otroci.

Šele v razgovoru s predstavnico tožilstva sem zares začela razumeti, da je lahko primer uspešno rešen le, če vsak segment sistema zares opravi svoje in je povezan z ostalimi. Sodba na sodišču je namreč odvisna le od uspešnega in usklajenega prejšnjega dela. Pravična kazen za storilca je

lahko tudi pomemben del okrevanja za žrtev. Velja tudi narobe, namreč, da je lahko slabo delo, preden pride zadeva na sodišče, vzrok, da storilec ni obsojen, kar je vsekakor pomemben del dodatne travme za zlorabljen osebo.

Še vedno se velik del odgovorov nanaša na potrebo po izobraževanju. Izkazalo se je tole: bolj ko ima institucija pri sebi urejene postopke (policija, tožilstvo), večja je želja po izobraževanju. Izobraževanje je rdeča nit vseh odgovorov.

Iz razgovorov je razvidno, da pri delu z spolno zlorabljenimi obstaja zelo različna praksa. Večinsko mnenje je, da je npr. družinska terapija mogoča le takrat, ko vsi razpolagajo z enako mero moči, ko vsi povsem prostovoljno vstopijo v terapevtski proces in zlasti takrat, ko storilec povsem nedvoumno pokaže zavedanje o teži dejanja, ki ga je storil, in zanj prevzame tudi popolno odgovornost. Takih primerov je zelo malo, mislim, da sta bila naštetja le dva. Nihče od vprašanih se ne ukvarja s storilci, ne svetovalno ne kako drugače. Storilec najpogosteje nima nikakršnih obveznosti. Edini stik z njim je zaslišanje in glavna obravnava na sodišču. Bistvenega pomena pa je intenzivno delo z materjo. Izkazalo se je namreč, da so najbolj vodeni in nekako najbolj enostavni primeri tisti, kjer je mati stopila na stran otroka. Tukaj je najti tudi največje niše v reagiranju služb. Zelo redko se namreč zgodi, da bi se tako intenzivno delo zares izvajalo, čeprav o tem obstaja zavedanje.

Potreba po boljši urejenosti področja je bila izražena kar nekajkrat. Predlog o osrednji ljubljanski instituciji je vsekakor eden od teh. Drug pa je predlog o ustrežnejši organizaciji sodišča. V zadnjih letih prepoznavamo velik napredek v delovanju in sodelovanju vseh institucij, tudi sodišča. Vse manj je oprostilnih sodb, več je fleksibilnosti pri procedurah, več je prepoznavanja, kaj pomeni zloraba za otroka, in dejanje ima vse večjo težo. To se vidi zlasti po vedno višjih izrečenih kaznih, kar v preteklosti ni bila praksa. Kljub temu pa nekateri menijo, da bi morali vpeljati družinska sodišča, ki bi bila do teh primerov občutljivejša, hitrejša in bi tako omogočala učinkovitejše delo, saj bi se področje hitreje razvijalo.

Več kritik se je nanašalo na slab pretok informacij med ustanovami oz. pomanjkanje povratnih informacij. To so izrekli skoraj vsi. Res pa je tudi, da je težko stalno obveščati o vsem, kar se dogaja. To verjetno tudi ne bi bilo v skladu z dobro prakso posameznih institucij. Gre namreč za varovanje podatkov, pa tudi za to, da se poznavanje osebne zgodbe omeji, da se osebno ne prepleta preveč z javnim. Tudi otrok ima pravico do intimne in do skrivnosti, ki jih zaupa komu z mislijo, da jih ta ne bo pripovedoval okoli. Vendar gre v želji po več informacijah verjetno za nekaj drugega. Na primer, ali je potreben kakšne posebne obravnave, bolj individualnega dela; če ostane doma, ne vedo, ali je zloraba onemogočena ali se nadaljuje in podobno. Ker jim manjka teh informacij, je njihovo delovanje oteženo.

Kot so večkrat poudarile moje sogovornice in sogovorniki, je sodelovanje v zadnjih nekaj letih veliko boljše, kot je bilo prej. Več kot je razkritih primerov, bolj se razvija področje. To velja tako za delovanje ustanov kot za medsebojno sodelovanje. V tem smislu se je delovna hipoteza povsem potrdila. Medsebojno sodelovanje je dobro takrat, ko imajo posamezne institucije urejene notranje postopke. Z vsakim novim primerom je delovanje boljše. V tem smislu je raziskava ovrgla kar nekaj mojih trditev iz predloga, vendar ne popolnoma. Če je v preteklosti veljal velik dvom o postopkih na policiji, vlada danes veliko zaupanje, to pa še ne pomeni, da so prijavljeni vsi razkriti primeri spolnih zlorab, čeprav bi morali biti. Praksa je torej boljša, vendar še daleč od idealne.

Pripomb je veliko tako na svoje delo kakor na delo drugih. Vse po vrsti pa so bile izrečene dobronamerno, saj so ob koncu vsi poudarili, da ne želijo kritizirati, kar pa še ne pomeni, da niso kritični. Pri vzpostavljanju sistema delovanja bi veljalo primerjati področje s praksami v tujini, kar lahko olajša lastno iskanje. To trdijo tudi nekateri vprašani, ki sodelujejo s tujino ali so se tam izobraževali. Izkazalo se je tudi, da lažje intervenirajo službe, ki imajo enotne oddelke za celo Ljubljano. V teh oddelkih se lažje vzpostavlja komunikacija, lažji je pretok

informacij, več se razpravlja o posameznih primerih. Taka informacija je zlasti pomembna za centre za socialno delo, ki imajo veliko dilem, zelo raznoliko prakso in tudi prepričanja o problemu. Več kot potrebno bi bilo skupno delo in skupno razvijanje področja. Še zlasti pa bi lahko tisti, ki področje že poznajo in imajo izdelane postopke, pomagali tistim, ki se s področjem šele seznanjajo.

Ob koncu bi rada opozorila še na dejstvo, ki ga je omenila ena od sogovornic. Bilo bi zelo napačno, če bi postale spolne zlorabe področje, ki bi zasenčilo ostala, npr. zanemarjanje ali fizično nasilje. Po njenih izkušnjah se to že dogaja. Vendar odgovor ni manj govorjenja in dela na spolnih zlorabah, temveč več govorjenja in dela z nasiljem in zanemarjenostjo. Nekateri imajo namreč spolnih zlorab že dovolj, o tem se jim ne da več govoriti. Zdi se jim, da je že vse jasno in znano, praksa pa pokaže, da smo še daleč od tega.

Literatura

- BAIN O., SANDERS M.(1996), *Ko pride na dan*. Ljubljana: Co Libri.
- BOUWKAMP R.(1996), *Pshosocialna terapija pri spolni zlorabi v družini*. Logatec: Firis.
- BASS E., DAVIS L. (1988), *The Courage to Heal*. New York, Harper&Row Publ.
- FREI K.(1996), *Spolna zloraba - z odkrito besedo do varnosti*. Ljubljana: Kres.
- LESKOŠEK V. (1999), *Institucionalna obravnava spolno zlorabljenih v Ljubljani*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- (1997), Teorija in praksa na področju spolnih zlorab. *Socialno delo*, 36, 5-6: 375-382
- ZAVIRŠEK, D. (ur.) (1996), *Spolno nasilje*. Feministične raziskave za socialno delo. Ljubljana, VŠSD.

